

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 459

YIL XXXIX

TEMMUZ 2001

NÂBÎ'NİN MANZUM KIRK HADİS TERCÜMESİ

Dr. Seyfullah KORKMAZ*

GİRİŞ

Türk İslâm edebiyatında; Arapça "Erba'ün Hadis", Farsça "Çihil Hadis" Türkçe "Kırk Hadis" denilen türün din, edebiyat, ahlâk ve sosyal alanda önemli bir yeri vardır.

Kırk hadis toplama, yazma ve öğrenme geleneği, Hz. Peygamber'in "Ümmetimden her kim, dinin emirlerine dair kırk hadis ezberler ya da öğrenirse Allahu Tealâ onu, kıyamet gününde bilginler ve fakihler arasında diriltir"⁽¹⁾ hadisindeki müjde ile başlamıştır. "Kırk hadis" yazarların hemen hemen hepsi kitaplarına başlarken bu hadisten söz etmişlerdir.

Kırk hadislerin, güzel ahlâk, itikat, ilim, siyaset, Kur'an, İslâmın şartları ve bunlara benzer konularda tertiplendiğini görmekteyiz.

Arapça ilk kırk hadis, bildiğimiz kadarıyla, ilk defa Abdullah el-Mervezî (öl:181/797) tarafından hazırlanmıştır. İmam Nevevî' (676/1277) nin hazırladığı *Erba'ün Hadis* ise en çok tanınanıdır. Farsça'da ise en meşhur kırk hadis olarak Abdurrahman Camî'nin *Erba'ün Hadis* adlı kitabını biliyoruz. Mahmud b. Ali'nin (terc. 759 /1358) telif ettiği *Nehcü'l-Ferâdis* isimli eser de Türkçe sahasında bu türün ilki olarak bilinmektedir⁽²⁾.

Türk İslâm Edebiyatı sahasında ilk kırk hadis tercüme eseri olarak *Nehcü'l-Ferâdis* gösteriliyorsa da Türkçe manzum ilk hadis eseri olarak Edib Ahmed'in yaklaşık olarak XII. asırda telif ettiği *Atabetü'l-Hakâyik*'i göstermemiz daha doğru olur kanaatindeyim. *Atabetü'l-Hakâyik*, dikkatle incelenirse ayet mealleri ile desteklenmiş manzum hadis tercümelerinden meydana getirildiği anlaşılır. Edib Ahmed bu eserinde, hadis tercümelerini kıtalar içerisinde aruzun belli bir veznine uyarlamıştır.

Neden "kırk hadis" in biraraya getirildiği konusuna da kısaca değinmek gerekir. 40 rakamı, bizzat Hz. peygamber'e ait yukarıda söz konusu ettiğimiz hadiste geçmiştir. Kırk rakamına, Sâmî kavimlerin kültürlerinde sık sık rastlanmaktadır. Kur'anda kırk rakamı, dört yerde⁽³⁾ geçer, bunların ilk üçü, Hz. Musa ile alakalıdır. Dördüncüsü ise insanın 40 yaşında olgunluğa eriştiğine işaret etmektedir. Hz. Peygambere, nübüvvet 40 yaşında gelmiştir. İlk Müslümanların sayısı 40'a ulaşınca İslâmın daha güçlü bir şekilde yayılmağa başladığı bilinmektedir. Orta-Asya Türklerinde de kırk rakamı vardır ve ricalü'l-gayba (gayb erenlerine) dair olaylar adeta 40 rakamı etrafında döner gibidir. Bu arada kırk kelimesi ile başlayan pek çok gelenek, deyim ve atasözünü de hatırlamak gerekir⁽⁴⁾.

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

(1) Bk. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ' ve Müzîlû'l-İlbâs amme's-Tehere mine'l-Ahâdisi alâ Elsinati'n-Nâs*, Beyrut, 1988, II, 246

(2) Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, Çeviriyazı Janos Eckmann, Yay., Semih Tezcan-Hamza Zülfiyar, T.D.K., I-II, Ankara 1995 ; Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954, 47, 57, 136-140.

(3) Bk. Kur'an, 2/48, 5/29, 7/138, 56/14.

(4) Karahan, 8-17.

Şair Nâbi de manzum kırk hadis kitabı hazırlayanlardan biridir. Nâbi, Yusuf b. Abdullah er-Ruhavî, 1642 yılında eski adı Ruha olan Urfa'da doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilememiştir. Kabiliyeti ile dikkat çekmesi üzerine tavsiye edilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Nâbi'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti, âdetâ bir çöküntü manzarası gösterdiği hâlde, edebiyatta ulaşılan merhale bunun aksi yöndedir. Gerek divan edebiyatı gerekse halk edebiyatı XVII. ve XVIII. yüzyıllarda fevkalâde gelişerek üstün bir seviyeye erişmişti⁽⁵⁾.

Nâbi hakkında bilgi veren kaynakların çoğu, onun divan edebiyatının klâsik devrinin son büyük temsilcisi olduğu düşüncesinde ittifak ederler. Manzum eserlerinin yanında mensur eserleri de olan Nâbi, ününü daha çok hikemî tarzdaki manzum eserleriyle yani şairliği ile kazanmıştır. O, ekol sahibi bir şair olduğu için dikkatleri bugün de üzerine çekmekte olup, birçok araştırma ve inceleme konu olmaktadır⁽⁶⁾.

Nâbi, zor günlerini yaşayan bir toplumun insanı olarak, gerek edebî kişiliği, gerekse dünya görüşü ve hayat anlayışı bakımından çağının özelliklerini taşır. Onun yaşadığı XVII. yüzyılın ikinci yarısında Divan edebiyatı, genel çizgileriyle geleneksel yapısını devam ettirir. Nâbi, Divan edebiyatının biçimle ilgili kurallarına bağlı kalmıştır. Fakat şiirleri, genellikle ögüt amaçlıdır⁽⁷⁾.

Nâbi, birçoklarının iddia ettiği gibi, "pasif hayatı savunan, etrafında olup bitenlerden habersiz, suya sabuna dokunmayan, aydın fakat topluma kapalı, kişisel rahatı ve huzuru dışında hiçbirşeyle ilgilenmeyen.. bir insan tipi" değildir. Aksine o, devrini ve toplumunu birçok eserinde başarı ile tanıtmış, yaşadığı yıllar hakkında tarih araştırmaları açısından çok değerli gözlemler sunmuş birisidir. Eserlerinde, yakından gözlemlediği olayları abartmaya kaçmadan gerçekçi ve süssüz bir üslûpla sunduğunu görürüz⁽⁸⁾.

Nâbi, şiir anlayışını şu beyitlerinde özetlemiştir:

"Hikmet-âmîz gerektür eş'âr
Ki me'âli ola irşâda medâr

Olmasa şi'r mecâz-ı muflak
Virse ma'nâya haqîkat revnak⁽⁹⁾"

Yani şiir hikmetle dolu olmalı ve doğru yolu da göstermeye vasıta olmalıdır. Tamamen mecaz olmamalı mânâya hakikat güzelliği katmalıdır.

Şiir, irşâda hizmet etmelidir. Bu şekilde düşünen Nâbi'nin yolundan giden Sâbit, Seyyid Vehbî, Ramî Mehmet Paşa, Arpaemînzâde Sâmî, Çelebizâde Asum, Antakyalı Münif, Diyarbakırlı Hâmî, Koca Ragıp Paşa, Fıtnat Hanım, Sümbülzâde Vehbî gibi önde gelen şairlerinin yazmış oldukları şiirlere baktığımızda yukardaki bu iki beytin muhtevasını az-çok görürüz. Nâbi'nin öncülük ettiği hikmet ve tefekkür ağırlıklı şiir, daha sonra gelen şairler tarafından hüsnü kabul görerek geniş bir yayılma alanı bulmuştur⁽¹⁰⁾.

1124/1712 yılında vefat eden Nâbi'nin başlıca eserleri şunlardır: *Dîvân*, *Hayrî-nâme*, *Tercüme-i Hadis-i Erba'in*, *Fetih-nâme-i Kamenîçe*, *Tuhfetü'l-Haremeyn*, *Zeyl-i Siyer-i Veysi*, *Hayr-âbad*, *Mevlid Risâlesi*, *Münşeât*, *Zafer-nâme*, *Sulh-nâme* ve *Medih-nâme* dir⁽¹¹⁾.

(5) Meserret Dirîöz, *Eserlerine Göre Nâbi*, İstanbul 1994, 10-16.; Fuat Bilkan, *Nâbi Dîvânı*, I-II, Milli Eğitim Bak. Yay., İstanbul 1997, 1-xxxı.

(6) Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbi*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991, 28; Tunca Kortantamer, "Nâbi'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler I*, Ankara 1993, 151-192.

(7) Mengi, 131.

(8) Kortantamer, 151-152.

(9) Şair Nâbi, *Hayriye*, neş., İskender Pala, İstanbul 1989, 152-153.

(10) Hüseyin Yorulmaz, *Divan Edebiyatında Nâbi Ekolu -eski şiirde hikemiyat-* İstanbul 1996, 25.

(11) Bu eserlerin yazma nüshaları Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'nde şu numaralarda bulunmaktadır: *Külliyâ-ı Dîvân-ı Nâbi*: 1273, *Hayrî-nâme*: 509, 1299, *Tarih-i Kamenîçe*: 1273/7, *Tuhfetü'l-*

Nâbî, *Tercüme-i Hadis-i Erba'in* isimli eserine mensur bir giriş -dibâce- ile başlamıştır. Bu mensur dibâce, eserin tüm nüshalarında yoktur. Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan iki adet nüshasında⁽¹²⁾ söz konusu ettiğimiz bu dibâce bulunmaktadır. Ayrıca, Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan Kitapları ve Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki nüshalarında da bu dibâce vardır⁽¹³⁾.

Câmî (1414-1492) nin kendi kırk hadis tercümesi için seçtiği hadisleri Nâbî de aynen almıştır⁽¹⁴⁾. Camî'nin kırk hadis tercümesi Farsçadır. Nâbî'ninki ise Türkçedir. Nâbî, bu eserin dibâcesinde önce, Hz Peygamber'in kırk hadis öğrenen kimseye dair müjdesinden⁽¹⁵⁾ bahsetmiş sonra da Camî'nin Farsça'ya tercüme etmesine karşılık, kendisinin de Farsça bilmeyenlerin mahrum olmalarını için Türkçeye çevirmeyi tercih ettiğini arzetmiştir.

Nâbî'nin *Tercüme-i Hadis-i Erba'in*'i Camî'nin Farsça olarak yaptığı kıtaların Türkçeye aktarılmışlığı değildir. Ama her ikisi de aynı yani "Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün" (Fa'ilâtün mefâ'ilün fa'ilün) vezni kullanmışlardır ki bu vezin, şiire konuşma edası vermektedir⁽¹⁶⁾.

Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan *Nâbî Efendi'nin Şehit Ali Paşa'ya Mektubu*⁽¹⁷⁾ ismiyle kayıtlı yazmada ve yine aynı kütüphanede *Münşeât-ı Kübrâ*⁽¹⁸⁾ isimli eserin 90b-91a sayfalarında yer alan "Hadis-i erba'in Tercümesiyle ma'an irsâl eylediği mektubdur ki henüz Ali Paşa'nın vizârete çıktığı vakitdir" başlığı altındaki mektuptan Nâbî'nin *Hadis-i Erba'in Tercümesi* isimli eserini, Şehit Ali Paşa'ya sunduğu anlaşılmaktadır. Ali Paşa, Avusturya ile yapılan savaşta, bir panik anında etrafındakileri düşmana karşı korumaya çalışırken alından yediği bir kurşunla 1718 yılında şehit düşen ve tarihimizde Şehit Ali Paşa olarak anılan Osmanlı sadrazamıdır⁽¹⁹⁾.

Nâbî, Şehit Ali Paşa'ya gönderdiği sözkonusu bu mektubunda Câmî'nin kırk hadis tercümesinden de bahsetmiş ve dolaylı olarak kendi yaptığı tercümenin daha iyi olduğunu aşağıdaki ifadeleriyle imâ etmiştir:

Se'âdetlü, semâhatlü, 'inâyetlü, 'âufetlü.. Bu hediyyeniñ kâdr-i kıymeti ve 'indallah şeref-i menzileti yine 'inâyetlü sultanımıñ muhaft-ı zihn-i idrakları olmağla vâbeste-i ta'rif degıldür. Lâkin Mevlana Câmî merhûmuñ nüshası Sulţan'ın kütüphanelerinde mevcûd u menzûr-i sa'âdetleri olduğı bilâ-şek olmağın anlaruñ kumâşıyla bu dâ'ilerinîñ nesic-i nevtâr-ı fakîrânesiniñ müvâzenesi yine devletlü sultanımıñ mîzân-ı irfân u endâze-i inşâflarına mahmûldür. Ol babda hüsn-i kabûl u kerem devletlü u semâhatlu u 'inâyetlü sultanım hazretlerinîñdür⁽²⁰⁾.

Nâbî'nin *Kırk Hadis Tercümesi* ilk defa Necip Asım tarafından, hiç bir ilave ve açıklama yapılmadan ve hangi nüshasının esas alındığı da belirtilmeden aynen neşredilmiştir⁽²¹⁾. Nüshalar karşılaştırıldığı zaman, hadislerin sıralanmasında birlik olmadığı görülür.

Haremeyn: 977, Râşid Ef. Eki 26209, Zeyl-i Siyer-i Veysî: Râşid Ef. Eki: 930/3, Hayr-âbad: Eki, 21491, Mevlid Risalesi, Râşid Ef. Eki, 196/5, Zafer-nâme: 1273/10, Münşeât-ı Kübrâ: 1273/4, Sulh-nâme: 1273/11, Medih-nâme, 1273/8.

(12) Nâbî, Yusuf b. Abdullah el-Ruhâvî, *Hadis-i Erba'in Tercümesi*, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, 1273/1, 2+1b-5a; Râşid Efendi Eki, 196/6, 52b-58a.

(13) Bk. Nâbî, Yusuf b. Abdullah er-Ruhâvî, *Dibâce-i Hadis-i Erba'in*, Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan Kitapları, Kayıt No: 21695, Tsf No: 297.3, 312-315; Tire Necip Paşa Kütüphanesi, No:336.

(14) Bk. Necib şim, "Hadis-i Erba'in Tercemeleri, Câmî'nin Tercemesi" Millî Tetebbû'lar Mecmuası, İstanbul, 1331, II, 143-165.

(15) " من حفظ على أمتي أربعين حديثاً بعث الله يوم القيامة فقياً عالماً " Bk. Kayseri Râşid Efendi Küt. Râşid Efendi Eki, 196/6, 53a.

(16) Dirîöz, 130-131, 171.

(17) Bk. Nâbî Efendi'nin Şehit Ali Paşa'ya Mektubu, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, Râşid Ef. Eki Nu., 196/4, 47a-48b.

(18) Nâbî, *Münşeât-ı Kübrâ*, Kayseri Râşid Ef. Küt. Nu., 1273/4.

(19) Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, Yay., N. Çağatay, Ankara 1992, III, 29-32; Dirîöz, 11.

(20) *Münşeât-ı Kübrâ*, 90b-91a; Nâbî Efendi'nin Şehit Ali Paşa'ya Mektubu, 47a-48b.

(21) Bk. Necib Asım, "Nâbî'nin Tercümesi" II, 155-160.

Tenkidli metin neşri olarak yapılan bu çalışmada, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi Yazmalar Kısmı, 1273 numarada kayıtlı yazma nüsha esas alındı. Bu arada, sözkonusu bu nüsha ile, yine Râşid Efendi Kütüphanesi Eki, 196/6 numarada kayıtlı yazma, Necip Asım ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi A. Hamdi Akseki bölümünde bulunan nüshalar karşılaştırıldı. Nüshalar arası farklar dipnotlarda gösterildi. Çalışmanın sonuna bir sözlük ile metnin çeviri yazıya aktarılmasında kullandığımız transkripsiyon sistemi ilâve edildi.

Çalışmaya Esas Aldığımız Yazmanın Tavsihi:

Eser, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi numara 1273'de kayıtlı *Külliyat'ı-Divan-ı Nâbî* isimli yazmanın birinci kitapçığı olup 2+1b-4b arasında yer almaktadır. Başında 2 rakamı ile gösterilen yer, iki sayfalık mensur dibâcesidir. Sayfa boyutu (bütünü) 212 x 145, (yazı alanı) 175 x 84 mm. ebadındadır. Her sayfada, âharlı sarı renkli kağıt üzerine nesih yazı türü ile 25 satır vardır. Hadisler kırmızı mürekkeple, tercümeleleri ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Hadisler ve tercümeleleri kalın ve net çizgilerle birbirinden ayrılmış durumdadır.

Eserin başındaki Mensur dibâce, "Rûh-ı mütercim-i fakiri bir duây-ı hayr ile yâd buyurmaktır. Temmeti'd-dibâcetu bi lu'fî'l-Bârî" (Mütercimin ruhunu hayır dua ile anmaktır. Allah'ın izniyle önsöz-burada-tamamlandı) sözleri ile sona ermekte olup, peşisıra şu kıta gelmektedir :

Gerçi haddüm değül benüm Nâbî⁽²²⁾

Şerh-i âşâr-ı Seyyidi'l-Âlem⁽²³⁾

Lîk benden mu'kaddem olmuşlar

Niceler daği cebhe-sây-i kalem

Eserin son kıt'ası ise şudur ki burada Nâbî, eserin yazılış tarihini vermektedir:

Sâl-i târihini rubâ'inüfî

Pursiş için güşâd edince lebî

Biri şart-ı zekât ile Nâbî

Didi kim : "Şerh-i Çil Hadis-i Nebî " S.A.V.⁽²⁴⁾

Bu kıtadaki tarih konusunda M. Dirîöz şu yorumu yapmıştır: Tarih maddesi olan " شرح چل حدیث نبی " hesaplanırsa 1125 rakamı bulunur. "şart-ı zekat" ise bilindiği gibi dördtür. Çünkü bir Müslüman üzerine zekatın farz olması için dört temel şartın bir arada gerçekleşmesi gerekir : 1-Büluğ 2-Nisâb 3-Bunların nemalanması 4- Üzerlerinden bir yıl geçmesi. Buna göre 1125 sayısından "şart-ı-zekat" olan dördü çıkarırsak 1121/1709 kalır⁽²⁵⁾.

Şart-ı Zekat manasına "kırk" rakamını anlayıp 1125 sayısından 40'ı çıkarıp 1085'e ulaşmak veya başka bir yolla 1097'yi bulmak gerçeğe uygun olmaz⁽²⁶⁾.

(22) Nâbî'nin de burada itiraf ettiği gibi kendisinden önce niceleri mensur veya manzum olarak Hz. Peygamber'in kırk hadisini tercüme etmişlerdi. Hatta Ali Şir Nevâtî (1441-1501), Nâbî'den önce Câmî'nin Farsça'ya çevirdiği aynı hadisleri, Çağatay Türkçesi'ne çevirmişti. Nâbî ve (1143/1733) yılında da Münîf, aynı hadisleri aynı vezinde Osmanlıca'ya nakletmişlerdir. Gelibolulu Mustafa Âlî (öl:1600) ise, Nâbî'den daha önce, Câmî'ninkinden farklı hadisleri, hadislerin Arapça metnini de aynı kıta içerisinde aynı vezinde tercüme etmek gibi zor bir yolu başarmıştı, bk. Necib Asım, "Hadis-i Erba'in Tercemeleri, Nevâtî'nin Tercümesi", Millî Tetebbû'lar Mecmuası, İstanbul, 1331, II, 149-155; Günay Kut, "Ali Şir Nevâtî", T.D.V.İ.A. İstanbul 1989, II. 449- 453 ; "Münîf'in Tercümesi, neş Necib Asım, Millî Tetebbû'lar Mecmuası, İstanbul, 1331, 161-165; Karahan, 149-153 ;Hasan Aksoy, Mustafa Âli'nin Kırk Hadis Tercümeleri, İstanbul 1991, 2

(23) Son derece mütevazî olan Nâbî'de engin bir peygamber sevgisi görürüz. Bu kıtada olduğu gibi, Peygamberimizden bahsederken Hz. Peygamberin bizzat adını söylememiş ona olan büyük saygısından dolayı, *Seyyidi'l-Âlem*= Kainatın efendisi, Kırk hadisinin ilk kitabında da *Fahrü'r-rüsûl*= Peygamberlerin iftiharî şeklinde ifade edilen sıfatları kullanmıştır.

(24) Kayseri Râşid Efendi Eki, 196/6, 58a.

(25) Dirîöz, 132.

(26) Karahan, 230 ; Dirîöz, 132.

Eser yukarıda söz konusu ettiğimiz iki kıta ile birlikte toplam 42 kıt'adan meydana gelmiştir. Hadislerin herbiri Arapça olarak yazılmış, altlarında da manzum tercümeleleri yer almıştır. Eserin müstensihî ve intisâh tarihi belli değildir.

NÂBÎ'NİN KIRK HADİS TERCÜMESİ

(Tenkidli Metin)

Fe'îlâtûn Mefâ'îlûn Fe'îlûn

(27) لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ

(Sizden hiçbiri, kendisi için olmasını arzu ettiğini kardeşi için de arzu etmedikçe inanmış sayılmaz.)

Didi fahrî'r-rûsul⁽²⁸⁾ değül mü'min
O kesân kim zi-rûy-i⁽²⁹⁾ şıdık u şafâ
Kendi nefesine gördüğün lâyıq
Görmeyip⁽³⁰⁾ tâ birâderine revâ

(31) مَنْ أَعْطَىٰ اللَّهُ وَمَنْعَ اللَّهُ وَأَحَبَّ اللَّهُ وَأَبْغَضَ اللَّهُ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ

(Kim Allah rızası için verirse, Allah'ın rızası için kötü şeylere engel olursa, Allah rızası için iyi davranışları severse, Allah rızası için çirkin davranışlardan nefret ederse imanını tamamlamış olur.)

Olur ol kimse kâmilî'l-îmân
Ki ola bî-ḥavf u bî-ümîd u recâ⁽³²⁾
Ola lillah cümle hâlinde
İtdiğî ḥub u buğz u men' u 'aḫâ

(33) الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ

(Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden zarar ve ziyan görmediği -emin olduğu- kimsedir.)

(27) Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh terc., Kâmil Miras, Diyanet İşl. Baş. Yay, Ankara 1991, I, 80.

(28) Kayserî Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan her iki nüshada da bu terkib "فخر رسول" Faḫr-i rasul" şeklinde yazılmıştır.

(29) Bu kelime Necib Âsım neşrinde, روز, Kayserî Râşid Ef. Eki. 196/6 53a'da روزی şeklinde yazılmıştır. Kayserî Râşid Efendi, 1271'deki yazma ile Diyanet İşleri Baş. A. Hamdi Akseki nüshalarında ise روزی şeklinde yazılmıştır ki bu şeklin doğru olması gerekir. Çünkü "zi", "ez" in muhaffefidir; "rûy" cihet, yön demektir. Bu durumda "zi-rûy" cihetinden, yönünden" anlamına gelir. Ayrıca yine Necip Âsım neşrinde, روز kelimesinden sonra "بى" bî eki yazılmıştır. Karşılaştığımız diğer nüshalarda bu "بى" bî eki yoktur.

(30) Diyanet nüshasında كورميه (görmeye) şeklinde yazılmıştır

(31) Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'aş Ezdî es-Sicistânî, Sünen, Terc. İ. Koçaşlı, Sünen-i Ebu Davud, İstanbul 1983, V, 407.

(32) Bu mısra, N. Asım neşri ve Diyanet Nüshasında "كأول بي خوف وبي امید ورجا" şeklinde yazılmıştır ki doğrusu da bu olmalıdır. Esas aldığımız Râşid Efendi Küt. 1273'de kayıtlı nüshada ise, بل امید خوف ورجا Bel 'ümîd ü ḥavf u recâ şeklinde yazılmıştır ki bu şekilde vezin aksamaktadır.

(33) Aclûnî, II, 210; Sahih-i Buhârî, Muhtasarı, I, 29.

Müslim ol kimsedür haķıķadde
İtmeyüp kesb-i cürm-i bî-hüde
F'ıl u kavı u yed u lisânından
Müslimün ola cümle âsüde

(34) خصلتان لا يجتمعان في مؤمن البخل وسوء الخلق

(Mü'min kimsede, kötü ahlâk ve cimrilik bulunmaz.)

Ṭab'ı mü'minde içtimâ' itmez
İki haşlet ki pest haşletdur
Ṭab'-ı îmâna nâ-muvâfiķdur
Ḥüy-ı bed biri, biri hissetdur⁽³⁵⁾.

(36) يَشِيْبُ ابْنُ أُمِّ وَيَشِيْبُ فِيهِ خصلتان الحرص وطول الأمل

(İnsanoğlunun saçı ağardıkça -yaşlandıķça- ondaki iki özlem daha da tazelenir. Bunlar hırs ve hiç ölmeyecek gibi ümitlenmektir. (Karar, ölçü, azla yetinmek insana mutluluk ve emniyet, hırs ise felaket getirir⁽³⁷⁾).

Ṭurfedür ḥınet-i benî Âdem
Bulduğınca binây-i 'ömri ḥalel
Gerd-i ḥırs ile anda tazelennr
Rište-i 'ankebüt-ı tül-i emel.

(38) من لم يشكر الناس لم يشكر الله

(Kimin vasıtası ile ulaşırsa ulaşışın bütün ni'met Cenab-ı Allah'ındır. İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a şükürden sapmıştır.)

Cümle ni'met Cenâb-ı Haķķ'ındır
Her kimin desti ile balsa ḥusûl⁽³⁹⁾
Eyleyen şükri-nâstan i'râz
Şükri-Haķķı edâda⁽⁴⁰⁾ itdi 'adül

(41) من لا يرحم الناس لا يرحمه الله

(İnsanlara merhamet etmeyene Allah merhamet etmez.)

Ḥukm-i mîzân-ı 'adl-i Rabbânî
Ne revâ zâlîme ide ḥürmet

(34) Aclûnî, I, 378.

(35) Diyanet nüshasında bu mısra, خوى بد بري بخل و خستد ر, şeklindedir.

(36) Hadisin değişik rivayetleri için bk.: Sahih-I Muharî Muhtasarı, XII, 179, Aclûnî, II, 390,396.

(37) Mengi, 93.

(38) Aclûnî, II, 378.

(39) N. Asım neşrinde "vuşcel".

(40) N. Asım neşrinde, "edâdan".

(41) Mütteki, Allame Alâeddin, Kenzu'l-Ummâl fi Sünen-i l- Akvâl-i ve'l-Ahvâl, Haleb, 1979, XVI, 152.

Nâse rahm itmeyen bed-âyîne
Eylemez Hazret-i Hudâ rahmet

(42) الدنيا ملعونة وملعون ما فيها الا نكر الله تعالى

(Allah'ı anmak hariç, dünya ve dünyadaki her şey boştur.)

Ser-be-ser oldı lâyıq-ı la'net
Cümle eczây-ı 'âlem-i fânî
Yok bu vîrâne içre müsteşnâ
Meger illâ ki zîkr-i Yezdânî

(43) الغنيّ اليأس مما في أيدي الناس

(Zengin, başkalarının malında gözü olmayan kimsedir.)

Bulamazsın ğınâ-yı şab'a zafer
Künc-i-ye's olmadıkca saña maķar
Olamazsın ğanî⁽⁴⁴⁾ haķîkatde
Ğayrıden itmedikce Ğať'ı nazar

(45) من حسن إسلام المرء ترك ما لا يعنيه

(Kişinin kendini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesi müslümanlığının güzelliğindedir.)

Ķavl u fi'lînde terk-i bî-ma'nâ
Ħüsn-i İslâmdan olundı şumâr
Anâ sa'y it ki Ķavl ile fi'lüñ
Diniñe ola ziynet-i ruşâr

(46) ليس الشديد بالصرعة إنما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب

(Gerçek pehlivan, çok güreş tutan güçlü kimse değildir. Gerçek pehlivan gazap ve sinirli hâlinde -intikam hırsıyla kanı kaynadığı zaman- öfkesini yenen kimsedir.)

Pehlivan ol deĝil ki ĝüşfide
Ħasmına ĝalib u bahâdır ola
Pehlivanlık odur ki vaĶt-i ĝazab
Zabı-ı nefis-i şedîde Ķâdir ola

(47) ليس الغنى عن كثرة العرض إنما الغنى عن غنى النفس

(Gerçek zenginlik, mal ve servet çokluğunda değildir. Asıl zenginlik ancak, gönül zenginliğidir.)

(42) Aclûnî, I, 412.

(43) Kenzu'l-Ümmâl, III, 195.

(44) Râşid Efendi Küt. 1273'deki nüshada " نحل nahl" şeklinde.

(45) Aclûnî, II, 285.

(46) Sahih-i Buhârî Muhtasarı, XII, 148, Aclûnî, II, 169.

(47) Sahih-i Buhârî Muhtasarı, V, 202.

Mâlî zann itme mâye-i devlet
Mâlî bisyâr olanı şanma ganî
Ganî ol kimsedir ki haqîkatde
Züill-i gıışşden⁽⁴⁸⁾ ki ola müstağnî⁽⁴⁹⁾

(50) الحَزْمُ سُوءُ الظَّنِّ

(Güvenmemek kötü zandır.)

Ma'na-yı hazm u ihtiyâ u⁽⁵¹⁾ hâzer
Diğkât olursa bed-gümânlıkdur
İntibâh u başîret üzre sulûk
Hîrmen-i emne pâsmânlıkdur

(52) الْعِلْمُ لَا يَحِلُّ مَنَعُهُ

(İlmi esirgemek ve öğrenmek isteyene engel olmak helâl değildir⁽⁵³⁾).

Pertev -i rûy-i âfitâb gibi
İlmin olmaz dirîğ u men'î helâl
Teşnegâne şehâb-ı dânişîfî
İtme feyz-i ifâdede ihmâl

(54) الْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ

(Güzel söz, sadaka yerine geçer.)

Sâilîñ sürme-i taşadduğ⁽⁵⁵⁾ ile
Çeşm-i ümmidin itmediñse qarîr

(48) N. Asım Neşri ve Diyanet Nüshasında "h^vâhişden".

(49) İnsanın şükran borcu duyması gereken tek varlığın Allah olduğunu, insanın insana minnet bağı ile bağlanmasının gerekmediğini Nâbî, aşağıdaki beyitlerinde de güzel bir şekilde dile getirmiştir:

*Ne dâde-i ma'hlûka ne sîm ü zere minnet
Dîvân-ı ezelde yazılan deftere minnet
Ka'î'ümîşüz ümmidi 'atâyâ-yı felekten
İhsân-ı hudâvend-i cihan-pervere minnet*

Özetle insan, dünyevî isteklerinden, maddeden kopabildiği ölçüde erdemli ve değerli olur, bk. Bilkan, I, 475-476, Mengi, 101.

(50) Aclûnî, I, 355.

(51) N. Asım neşrinde u(و) yoktur.

(52) Aclûnî, II, 68.

(53) Münîf, Kırk Hadis Tercümesi'nde (trc. 1733), bu hadisi şu mısralar ile tercüme etmiştir:

*Mâye-dârân-ı devlet-i 'ilme
Ânı ta'îmdir teşekkür-i tâm
Ol ki tahsîle ola h^vâhişker
Ânı ma'hrûm kılmağ oldu harâm*

bk. N. Asım, 161, 165.

(54) Aclûnî, II, 115.

(55) Necim Asım neşrinde bu mısra سائلك سمرهء بصر ايله olarak yazılmıştır.

Bârî virâne-i zâr hâpırını
Eyle tayyib-i kelâmla ta'mûr

(56) كَثْرَةُ الضَّحِكِ تُمِيتُ الْقَلْبَ

(Çok gülmek kalbi öldürür.)

Gerçi emvâci cüy-bârûñ olur
Bâ'îş-i irtiyah-ı sebze vü berg⁽⁵⁷⁾
Lîk mevc-i müselsel-i hânde
Kalbi eyler garîk-ı lücce-i merg

(58) الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ

(Cennet, annelerin ayakları altındadır.)

Neyl-i gülgeşt-i gülistân-ı Bihîşt
Zir-i pâ-y-ı rızây-ı mâderdür
Gerden-i cânda hâk-ı terbiyyet
Ni'met-i Cennete berâberdür

(59) الْبِلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ

(Belâ, söze vekil kılınmıştır: Dili korumak, insanın selametini sağlar.)

Şüret u ma'ni-i lisânımıza
Lafz u ma'nada bi'l-muṭabâkadur⁽⁶⁰⁾
Rüy-ı insana der-i küşây-ı belâ
Baksan ekşer kilid-i nâṭkadur

(61) النَّظْرَةُ سَهْمٌ مِنْ سَهَامِ إِبْلِيسَ

(Ahlâka uygun olmayan bakış, şeytan oklarından bir oktur.)

Rüy-ı hûbâna nazra-i nâgâh
Nâvek-i zehr-nâk-ı şeytandır
Ruḥ-ı nâ-mahreme nigâh itmek
Âteş-i hân mân-ı sâ mândur

(62) لَا يَشْبَعُ الْمُؤْمِنُ نُونًا جَارِهِ

(Mümin, komşusu açken karnını doyurmaz.)

(56) Tirmizi, Zühd, 2, İbn Mace Zühd, 19, 24.

(57) Diyanet ve N. Asım nüshalarında bu mısra باعث ارتجاج سبزه ورنك Bâ'îş-i irticâc-ı sebze vü renk şeklindedir.

(58) Aclûnî, I, 335.

(59) Kenzü'l-Ummâl, III, 550, 553.

(60) Diyanet ve N. Asım nüshalarında, لفظ مفتاح بالمطابقه در Lafz-miftah bi'l-muṭabâkadur.

(61) Aclûnî, II, 328.

(62) Kenzü'l-Ummâl, IX, 769.

Her kimuñ k'ola h'ân-ı kalbinde
Nân-i İslâm u ni'met-i imân
Nice lâynık ki kendü sır⁽⁶³⁾ yâdup
Cü'a hem-sâyesin göre şâyân

(64) لَعْنَةُ عَبْدِ الدِّينَارِ لَعْنَةُ عَبْدِ الدَّرْهَمِ

(Allah'ı ve insanî değerleri unutup altın ve gümüşe yani maddiyâta kul ve köle olanlar lanetlenmişlerdir.)

Hâlık u Râzık-ı zemîn ü semâ
Rızkuñ ihsan iderken ey mağbûn
Zer u sîme pereştîş eyleyene
Ne revâdır ki dinmeye mel'ûn

(65) دُمُّ عَلَى الطَّهَارَةِ يُوسِّعُ عَلَيْكَ الرِّزْقُ

(Temizliğe devam et ki rızkın çoğalsın.)

Mü'minîne devam-ı şuhrladur
Vüs'-ı erzâka kesb-i istihkâk
Çirkden tuhûra oldı vâ-beste
Fetih-i bâb-ı hazâin-i erzâk

(66) لَا يُلْدَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرٍ وَاحِدٍ مَرَّتَيْنِ

(Mü'min bir yılın deliğinden iki defa ısırılmaz: Müslüman iki defa aldanmaz.)

Dâm-i mekrine düşme eylese de
Hâsm-ı dîrîn temellükât-ı izhâr
Köhne sūrâhtan umar yine
Mü'min olmaz gezide-i diger mâr

(67) الْعِدَّةُ دَيْنٌ

(Söz verme, borçtur : Borcu ödemek gerektiği gibi verilen sözlü de yerine getirmek gerekir.)

İtdiğîn va'deye vefâ eyle
Ki vefâ ahsen-i haşâildür
Zimmet-i şıdqa deyindir va'de
Hilf-ı va'd ekbağ-ı rezâildür

(68) الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ

(63) Bu kısım Diyanet nüshasında كَنُوسِيرِ يَأْتُوبُ şeklinde yazılmışken Necip Asım neşrinde sır (tok) kelimesi olmayıp كَنُوسِي يَأْتُوبُ şeklinde yazılmıştır.

(64) Kenzü'l-Ummâl, III, 197, 225 (Hadis Sıra No : 6129, 6257).

(65) N. Asım neşrinde bu hadis، الطَّهَارَةُ تُوَسِّعُ عَلَيْكَ الرِّزْقُ şeklinde verilmiştir.

(66) Sahîhi Buhârî Muhtasarı, XII, 153.

(67) Aclûnî, II, 57.

(68) Aclûnî, II, 198.

(Bir mecliste konuşulan sözler emanettir, gizli tutulmalıdır, olur olmaz yerde anlatılmamalıdır.)

Ey olan maḥrem-i mecâlis-i üns
İtne naql-i suḥan ki âfetdür
Ḥaqqadır ḥalka-ı mecâlis-i pâk⁽⁶⁹⁾
Andaki dürr-i râz emânetdür

المُسْتَشَارُ مُؤْتَمَنٌ (70)

(Kendisiyle istişare olunan, her yönüyle emin bir kimse olmalıdır.)

Müsteşâr ittigiñ kimse eger
Senden eylerse râh-i ḥayrı nihân
Safîa nisbet ḥiyânet etmiş olur
Olsa da ḥilkâtinde ehl-i emân

السَّمَّاحُ رِيَّاحٌ (71)

(Müsamaha kazançtır)

Ḥak budur kim şifât-ı ‘ulyâdur
Cûd u ‘afv u semâḥ u luḫf u kerem
Ne şerefdür olub bu gün memdûḥ
Olasın rûz-i maḥşerde⁽⁷²⁾ ḥurrem

الدِّينُ شَيْنٌ الدِّينِ (73)

(Borç, dinin ayıbıdır.)

İtne ârâyîş-i mecazî içün
Gerdenin bir zaman esîr-i duyûn⁽⁷⁴⁾
Rûy-i dini olur ḥırâşîde
Peñçe-i deyne kim olursa zebûn

القَنَاعَةُ مَالٌ لَا يُنْفَدُ (75)

(Kanaat tükenmez bir hazinedir.)

Dâde-i Ḥaqq ile olan ḥorsend
Dâver-i mülk-i istirâhatdür

(69) Râşid Ef. Eki, 196/6' ve N. Asım neşrinde مجالس ناس : mecâlis-i nâs şeklinde yazılmıştır.

(70) Aclûnî, II, 205.

(71) Aclûnî, I, 456; Aksoy, 51.

(72) N. Asım neşrinde rûz-i ḥaşrde.

(73) Aclûnî, I, 414.

(74) Bu mısra Diyanet nüshasında كردن هتك اسير ديون şeklinde yazılmıştır.

(75) Aclûnî, II, 102.

Bir dükkenmez hazine ister iseñ
Bil ki gencîne-i çanâ'atdür.

(76) الصُّبْحَةَ تَمَنِّعُ الرِّزْقَ

(Sabah erken kalkıp işe başlamak rızkı celbeder.)

Kesb-i ezrâk için sehr-ñizî
Başka bir ni'met-i ilâhîdir
Manî'ı kesb-i ni'met-i dâreyn
Lezzet-i h'âb-ı şubh-gâhîdir

(77) أَقَّةُ السَّمَاحَةِ الْمَنِّ

(Yapılan iyiliği, başa kakmak felakettir.)

Merhem-endüde-i semahatüñi
Zahm-ı minnetle itme âzürde
Bâd-ı bed hayrı imtinândan olur⁽⁷⁸⁾
Berg-i gülzâr-ı lu'f pejmürde

(79) السَّعِيدُ مَنْ وَعَظَ بغيره

(Mutlu, başkalarının davranışlarından kendine ders çıkarıp ibret alan kimsedir.)

Odur ehl-i cerîde-i sü'adâ
Ki olup kendi hâline hürsened
Dil-i âgâh u çeşm-i 'ibretine
Gayrınıñ hâli ola nüşâ-i pend

(80) كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يَحْدِثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ

(İnsana, her duyduğunu başkalarına söylemesi günah olarak yeter.)

Âdeme ol günâh kâfidir
Ki ide her ne güş iderse beyân
İde mihmân-hâne-i küşun
İşîd nakl-i tünd-zebân⁽⁸¹⁾

(82) كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعْظَا

(Ölümü hatırlamak öğüt olarak yeter.)

(76) Aclûñî, II, 20.

(77) Heysemî, Hafız Nureddin Ali b. Ebî Bekr, Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'ul-Fevâid, Beyrut 1967, X, 283, (Feharis-i Mecma'z'u'z-Zevâid, I, 16)

(78) N. Asım ve Diyanet nüshalarında, Bâd-ı bed-ñiz-i nesîmden olur.

(79) Aclûñî, II, 452.

(80) Aclûñî, II, 113.

(81) Diyanet nüshası ve N. Asım Neşrinde, رايض اسب تند خيز زيان, Râyız-ı esb tünd-hîz -zebân.

(82) Aclûñî, II, 112.

Mevti yâd eyle va'z ister isen
İyilüğin fenâsın iştiş'âr⁽⁸³⁾
Her biri bir lisân-ı mev'ızadur
Hâl-i kevni beyâna seng-i mezâr

(84) خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمُ لِلنَّاسِ

(İnsanların en iyisi, insanlara en faydalı olan kimsedir.)

Hayr-i nâsa murâduñ ise vuķûf
Hayr-i Nâs'un hadîsin et iz'ân
Hayr oldur ki cümleden efzûn
Ola halk-ı cihâna nef'-resân

(85) إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ السَّهْلَ الطَّيِّبَ

(Allah, nezaketli, hoşgörülü ve güleryüzlü olanları sever.)

Hak Te'âlâ sever o bendeyi kim
Sehl-ıtab' u güşâde-hâtır ola
Olmayup bed-hüy u çîn-i cebîn
Hânde-rûluķla halka nâzır ola

(86) تَهَادَوْا وَتَحَابُّوا

(Hediyeleşin, dostluğunuz artsın.)

Eyleñ âmed ü şud hedâyâyı
Mezra' habbe mâye bahş-i nemâ
Sen dırahtânına su virdikçe
O da nev-bâveler ide ihdâ

(87) أَطْلُبُوا الْخَيْرَ عِنْدَ حَسَنِ الْوَجْهِ

(İyiliği, karakter ve mana güzelliği yüzüne- çehresine akseden kimseler katında isteyiniz.)

Hüb-rûlardan it tevâķku'-ı hayr
Kimseden olsa hâcetin maflüb
Masdar olmağla hayra şâhiddür
Şüret-i hüsn-dâr u manzar-ı hüb

(88) زُرَّ غَيًّا تَزِدُّ حُبًّا

(Aralıklı -usandırarak şekilde çok sık olmayarak- ziyaret et ki sevgin artsın.)

(83) Râşid Ef. 1273'de . انده كونن فناسن ايتمار

(84) Aclûnî, I, 393.

(85) Kenzu'l-Ummâl, III, 5, 16, (Hadis sıra no : 5139, 5210).

(86) Aclûnî, I, 319.

(87) Aclûnî, I, 136.

(88) Aclûnî, I, 438.

Döstânî meyânesinde olur
 Şoĥbet-i muttasıl kelâl-engîz
 Fâşıla-ı tâze şevk ider îrâş
 Şoĥbet-i ğıbb olur muĥabbet-ĥîz

طوبى لمن شغله عيبه عن عيوب الناس (89)

(Ne mutlu o kimseye ki kendi ayıbını ya da eksikliğini gidermeğe çalışması, başkalarının ayıplarıyla uğraşmasına engel olur.)

Devlet anuñ ki bezm-i âlemde
 Eyleyüp kendü hâline dikkat
 Kendü 'aybın tecessüs eylemeden
 Bulmaya ğayra bakmağa fırsat

SONUÇ

Türk İslâm Edebiyatında kırk hadis, dini, edebî, ahlâkî ve sosyal yönleri ile önemli bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslâmî Türk edebiyatının hikemî tarzda şiir yazan ve şiiri hakikati anlatmanın vasıtası olarak gören Nâbi, birçok güzel eserinin yanında seleflerinin yolunda giderek Câmî'nin Farsça'ya tercüme ettiği kırk hadisi, manzum olarak dilimize aktarmıştır. O, esere yazdığı girişte böyle bir tercüme yapmaktaki amacının hayır dua almak olduğunu söyler. Çevirisi, görüldüğü gibi, sâde sayılmamakla birlikte, gerçekçi, süssüz ve akıcıdır. Câmî'nin aldığı hadisleri aynen seçmesi, bu hadislerin, güzel ahlâka ait, kısa, özlü ve ezberlenmelerinin de kolay olması sebebiyle olabilir.

Edebiyatımızdaki "Kırk Hadis" konusunda ilk öncü ve köklü çalışmayı Abdülkadir Karahan, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis* isimli eseriyle yapmıştır. A. Karahan'ın bu kitabında tanıttığı ve kendilerinden örnekler verdiği kırk hadisler de dahil olmak üzere, ne yazık ki bu türün ürünlerinin çok azı yayımlanmıştır; ekseriyeti yazma nüshalar hâlinde kütüphanelerde araştırmacıları beklemektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ' ve Müzîlü'l-İlbâs amme's-Tehere mine'l-Ahâdîsi alâ Elsinatî'n-Nâs*, I-II- Beyrut, 1988.

Aksoy, Hasan, *Mustafa Âli'nin Kırk Hadis Tercümeleri*, İstanbul 1991

Bilkan, Fuat, *Nâbî Dîvânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., I-II, İstanbul 1997.

Diriöz, Meserret, *Eserlerine Göre Nâbî*, İstanbul 1994.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'aş Ezdî es-Sicistânî, *Sünen*, terc. İ. Koçalış, *Sünen-i Ebu Davud*, I-V, İstanbul 1983.

(89) Aclûnî, II, 46.

- Heysemî, Hafız Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'ul-Fevâid*, I-X, Beyrut 1967.
- Karahan, Abdülkadir, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul 1954.
- Kortantamer, Tunca, "Nâbi'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi", *Eski Türk Edebiyatı Makaleler I*, Ankara 1993, 151-192.
- Kut, Günay, "Ali Şir Nevâî", T.D.V.İ.A. İstanbul 1989, II. 449- 453.
- Mahmud b. Ali, *Nehcü'l-Ferâdis*, Çeviriyazı Janos Eckmann, Yay., Semih Tezcan-Hamza Zülfikar, T.D..K., I-II, Ankara 1995.
- Mengi, Mine, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbi*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netaylcü'l-Vukuat*, Yay., N, Çağatay, I-IV, Ankara 1992.
- Mütteki, Allame Alâeddin, *Kenzu'l-Ummâl fi Sünen-i l-Akvâl-i ve'l-Ahvâl*, I-XVIII, Haleb, 1979-1986.
- Nâbi, Yusuf b. Abdullah el-Ruhâvî, *Hadis-i Erba'în Tercümesi*, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, 1273/1, 2+1b-5a ; Râşid Efendi Eki, 196/6, 52b-58a.
- , *Dürretü'c-Tâc fi Sahibi'l-Mirâc Zeyli* (Yazma), Kayseri Râşid Efendi Küt. nu. 930/3.
- , *Dibâce-i Hadis-i Erba'în*, Süleymaniye Kütüphanesi, Erzincan Kitapları, Kayıt No: 21695, Tsf No: 297.3, 312-315 ; Tire Necip Paşa Kütüphanesi, No: 336.
- , *Hayrî-nâme* (Yazma), Kayseri Râşid Efendi Küt. nu., 509, 1299.
- , *Külliyât-ı Divân-ı Nâbi* (Yazma), Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, nu., 1273.
- , *Nâbi Efendi'nin Şehit Ali Paşa'ya Mektubu* (yazma), Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi, Râşid Ef. Eki Nu., 196/4 47a-48b.
- , *Tuhfetü'l-Haremeyn* (yazma), Kayseri Râşid Ef. Küt., nu., 977, 1273/2, Râşid Ef. Eki, 26209.
- Necib Âsım, "Hadis-i Erba'în Tercemeleri", *Millî Tetebbû'lar Mecmuası*, İstanbul, 1331, II, 135-165.
- Şemseddin Samî, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978.
- Yorulmaz, Hüseyin, *Divân Edebiyatında Nâbi Ekolu -eski şiirde hikemiyat-* İstanbul 1996.
- Zebîdî, Zeynü'd-din Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh*, terc., Kâmil Miras, Diyanet İşl. Baş. Yay, I-XII, Ankara 1991.

SÖZLÜK

âfet: Felaket, belâ, musibet.

âfîâb: Güneş.

ʿankebût: Örümcek.

ârâyiş: süs, ziynet, süsleniş.

âsûde: Mutlu, huzur içinde.

ʿatâ: Vermek, bağışlamak

âzürde: Üzülmiş, incinmiş, kırılmış.

bâd: Rüzgar, yel,

bed: Kötü, fena, çirkin.

bed-âyîn: Ahlâkı ve geleneği kötü olan.

bed-gümân: Şüpheli, kötü düşünceli.

Bihîşt: Cennet, Uçmak.

berg: Yaprak. Sert, katı.

belâ: Felaket, musibet, sıkıntı. İmtihan

bende: Kul. Bağlanmış olan.

bisyâr: Çok

buğz: Sevmeme, husûmet.

cerîde: Süvari kolu. Gazete.

cüy- bâr: Çay, dere, akarsu

dâde: Verilmiş.

dad-ı Haş: Allah'ın lütüf ve ihsanı. Hak vergisi

dâm: Tuzak.

dâniş: İlim, bilgi.

der: Kapı.

der-i küşây-ı belâ: Felaketi açan kapı

dıraht: Ağaç.

dırahtân: Ağaçlar.

dürin: Eski.

dür: İnci

efzûn: Fazla, pek ziyade

eşbah: En kötü.

envâc: Dalgalar.

enâm: Yaratıklar. Halk, insanlar.

endâze: Takdir.

Faḫrür-rûsul: Hz. Muhammed.(S.A.V.) Peygamber-
lerin kendisiyle iftihar ettikleri.

ğanî: Zengin, varlıklı, doygun.

gencîne: Defîne, hazîne.

gezîde: Isırılmış.

ğmâ: Gerekli miktarına sahip olup ziyade isteme-
mek.

ğışş: Hile, aldatma.

güş: Kulak.

güşâ: Açan, açıcı.

güşâd: Açmak, açılış.

ḫâb: Uyku.

ḫâb-ı şubḫ: Sabah uykusu.

ḫâhiş: İstemek. Fazla arzu, isteyiş.

ḫâhişker: İstekli, talip

ḫâlk: Yaratan (Allah)

ḫande-rüy: Güler yüzlü

ḫân mân: Evbark, ocak.

ḫayyiz: Mevki, taraf.

ḫayr-i Nâs: İnsanların en hayırlısı; Hz. Muhammed
(S.A.V.)

ḫazer: Sakınmak, çekinmek.

ḫazm: İhtiyat.

hem-sâye: Komşu.

ḫurâşide: Tırmalanmış, kaşınmış

ḫirmen: Harman.

ḫisset: Cimrilik

ḫorsend, ḫursend: Kanaat eden, kısme-tine razı olan,
gözü tok.

ḫub: Sevgi

ḫudâvend: Allah, Tanrı.

ḫurrem: Sevinçli, güler yüzlü, mesrûr.

imtinân: Yapılan iyiliği başa kakmak.

irsâl: Göndermek.

irticâc: Çalkalanmak, sarsıntı.

irtiyah: Rüzgarlanıp rahatlamak. Ferahlamak.

istiş'ar: Farkına varmak, hissetmek, fark etmek.

iz'an et: Anla, itaat et.

ḫavl: Söz

kelâl: Yorgunluk, gevşeklik, usanç.

kesan: Kimseler

künc: Köşe, bucak.

küşti: Güreş

lücce: Engin sular.

ma'an: Birlikte, beraber.

mâder: Anne.

maḫşer: Ölümden sonra insanların tekrar dirilip top-
lanmaları ve toplandıkları yer.

mâr: Yılan.

mâye: Temel, esas. Güç. Damızlık.

mâye-darân: Kudreti olanlar.

mağbûn: Şaşkın, şaşırılmış.

mekr: Hile.

merg: Ölüm.

merhem: Melhem, acıyı teskin eden şey, acıyı gide-
ren.

mevt: Ölüm.

meyân, miyân: Ara, orta

meymenet: Bereket, uğurluluk. Kutluluk.

mihmân: Misafir.

mihmân-ḫâne: Misafirhane

minnet: Yapılan iyiliği başa kakmak. İyilik yapana karşı kendini borçlu görmek. İyiliğe karşılık teşekkür etmek.

muttasıl: Bitişik, devamlı, aralıksız.

müstağnî: Kimseden bir çıkar beklemeyen, bir şey istemeyen, gönüllü tok.

nâgâh: Birdenbire, ansızın, hemen.

nâvek: Ok.

nef'-resân: Fayda veren, fayra getiren.

nev-bâve: Turfanda meyve. Taze meyve.

niğâh: Bakmak, nazar etmek,

nihân: Gizli, saklı. Sır.

pas-bân: Gece bekçisi.

pasbânlık: Gece bekçiliği.

pejmürde: Solmuş.

pençe-i deyn: borç pençesi.

pend: Öğüt, nasihat.

pertev: Işık, ziya.

pursiş: Sormak, sual etmek.

râz: Gizli sır. Saklı şey.

Râzâk: Rızık veren (Allah),

revnâk: Güzellik, parlaklık

rişte: iplik.

ruh: Yanak, çehre, yüz.

ruhsâr: Yüz, yanak, çehre.

sâl: Yıl, sene.

sâmân: Zenginlik, servet, düzen, aşâyış

sehâb: Bulut.

seher-hîz: Erken kalkan.

semahat: Hoşgörü, tolerans,

suhan: Söz.

sürâh: Delik, gedik.

şeyn: Kusur, ayıp, noksan, yaramaz şey.

şumâr: Sayı, hesap.

şayyib: İyi, güzel, hoş. İyi davranış.

şayyib-i kelâm: Güzeli söz.

teşne: susamış, istekli, hevesli.

teşnegân: hevesli olanlar, susamışlar.

tuhr, tuhûr: Temizlik.

ırfı: Nadir. Acayib.

tünd- zebân: Düzgün söz söyleyen.

yed: El.

Yezdân: Allah.

zebân: Dil.

zebûn: Güçsüz, zayıf, âciz.

zehr-nâk: zehirli.

zîr: Alt, aşağı.

züll: Alçalma, zillette oluş.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

1- Yeni Türk alfabesinde bulunmayan Arap alfabesinde bulunan sesler aşağıdaki harflerle gösterilmiştir:

ء : '
 ث : Ş, ş
 ح : H, h
 خ : H, h
 ذ : Z, z
 ص : Ş, ş
 ض : Z, z, z
 ط : T, t
 ظ : Z, z
 ع : '
 غ : G, g
 ق : K, k
 ك : N, n

2- Arapça ve Farsça kelimelerdeki huruf-ı med, (و و ا) olan harfler, (â, ô, û, ü, î) şekillerinde yazılmıştır.

3- Farsçadaki vâv-ı ma'düle ile yazılan kelimelerdeki özellik h'â biçiminde gösterilmiştir.